

Қазақстан Республикасы Конституциялық Сотының «1999 жылғы 1 шілдедегі Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің (Ерекше бөлім) 951-бабы 2-тармағының және Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының «Соттардың моральдық зиянды өтеу жөніндегі заңнаманы қолдануы туралы» 2015 жылғы 27 қарашадағы №7 нормативтік қаулысының 9-тармағының Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкестігін қарау туралы» 2023 жылғы 6 қазандағы №32-НҚ нормативтік қаулысы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АТЫНАН

Қазақстан Республикасының Конституциялық Соты Төраға Э.Ә.Азимова, судьялар А.Қ.Ескендіров, А.Е.Жатқанбаева, А.Қ.Қыдырбаева, Қ.С.Мусин, Б.М.Нұрмұханов, Р.А.Подопригора, Е.Ж.Сәрсембаев және С.Ф.Ударцев қатысқан құрамда, конституциялық іс жүргізу қатысушыларды, өзге де тұлғаларды шақырмай және тыңдаулар өткізбей,

өзінің ашық отырысында С.М.Ахметжановтың 1999 жылғы 1 шілдедегі Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің (Ерекше бөлім) (бұдан әрі – АК (Ерекше бөлім) 951-бабы 2-тармағының және Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының «Соттардың моральдық зиянды өтеу жөніндегі заңнаманы қолдануы туралы» 2015 жылғы 27 қарашадағы №7 нормативтік қаулысының (бұдан әрі – ЖС НҚ) 9-тармағының Қазақстан Республикасы Конституциясының 13, 16, 29 және 76-баптарына сәйкестігін тексеру туралы өтінішін қарады.

Баяндамашы – Қазақстан Республикасы Конституциялық Сотының судьясы А.Е.Жатқанбаеваны тыңдап, конституциялық іс жүргізу материалдарын зерделеп, Қазақстан Республикасының қолданыстағы құқық нормаларына талдау жасай отырып, Қазақстан Республикасының Конституциялық Соты

анықтады:

Қазақстан Республикасының Конституциялық Сотына (бұдан әрі – Конституциялық Сот) АК-нің (Ерекше бөлім) 951-бабы 2-тармағының және ЖС НҚ-ның 9-тармағының Қазақстан Республикасының Конституциясына (бұдан әрі – Конституция) сәйкестігін қарау туралы өтініш келіп түсті.

АК-нің (Ерекше бөлім) 951-бабының 2-тармағына сәйкес моральдық зиянды, көрсетілген баптың 3-тармағында көзделген жағдайларды қоспағанда, кімсі болған кезде зиян келтіруші өкілді ЖС НҚ-ның 9-тармағына сәйкес АК-нің (Ерекше бөлім) 917-бабының 1-тармағына және 951-бабының 2-тармағына сәйкес моральдық зиянның орнын толтыру бойынша міндеттеме мынадай негіздер: тікелей жеке тұлғаға қатысты осы адамның заңмен қорғалатын жеке мүлдікті емес құқықтарына және игіліктеріне қол сұғатын құқық бұзушылық (деликт) жасалған; құқық бұзушылық пен жәбірленушіге келтірілген зиян мен ол қайтыс болған жағдайда оның жақын туыстарына тиесілі жеке мүлдікті емес құқықтардың бұзылуы мен жан азабына немесе тән азабына әкеп соқтырған, оған тиесілі жеке мүлдікті емес құқықтардың бұзылуы арасындағы себепті байланыс болған; заңмен көзделген кімсіз жеке мүлдікті емес зиянды өтеу жағдайларынан басқа, зиян келтірушінің кімсі болған кезде туындайды. Жоғарыда аталған негіздердің кез келгенінің болмауы жеке мүлдікті емес игіліктер мен құқықтарды қорғау мүмкіндігін жоққа шығарады, өйткені олар бұзылмаған деп көзделеді.

Өтініштен өтініш берушінің ұстап алынғанын, жеке басын жеке тексерілінін және медициналық куәландырылғанын, кейіннен әкімшілік айыппұл тағайындала отырып, әкімшілік жауаптылыққа тартылғанын түсінуге болады. Іс Қазақстан

Республикасы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің (бұдан әрі – ӘҚБҚ) 741-бабы бірінші бөлігі 2) тармақшасының негізінде әкімшілік құқық бұзушылық құрамының болмауына байланысты тоқтатылған, кейіннен өтініш беруші өзіне әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша іс жүргізуді қамтамасыз ету шараларының заңсыз қолданылу фактісі бойынша моральдық зиянды өтеу туралы талаппен сотқа жүгінген.

Соттар моральдық зиянның орнын толтырудан бас тартуды ЖС НҚ-ның 9-тармағымен уәждейді.

Өтініш субъектісі заңнамада белгіленген әкімшілік жауаптылыққа тартылған кезде моральдық зиянды өтеу туралы ережелер әкімшілік қамқам алуы тағайындау жағдайларымен ғана шектеледі, осылайша азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарының сот арқылы қорғалу құқығын іске асыруына кедергі келтіреді деп ойлайды.

АК-нің (Ерекше бөлім) 951-бабы 2-тармағының және ЖС НҚ-ның 9-тармағының конституциялығын тексеру кезінде Конституциялық Сот мыналарды негізге алады.

1. Конституцияда Қазақстан Республикасының ең қымбат қазынасы – адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары (1-баптың 1-тармағы), заңдар мен өзге де нормативтік құқықтық актілердің мазмұны мен қолданылуы осыған қарай анықталады деп бекітіледі.

Заң мен сот алдында жұрттың бәрі тең (14-баптың 1-тармағы), өмір сүру (15-баптың 1-тармағы), жеке бас бостандығы (16-баптың 1-тармағы), жеке өмірге қол сұғылмау, өзінің және отбасы құпиясының болу, ар-намысы мен абыройы атының қорғалу (18-баптың 1-тармағы), денсаулықты сақтау (29-баптың 1-тармағы) құқықтары және адамға тумысынан тиесілі басқа да құқықтар мен бостандықтар Негізгі Заңға сәйкес танылады және оларға кепілдік беріледі (12-баптың 1-тармағы). Жинақтай келгенде аталған құқықтар мен бостандықтар Конституция, заңдар мен өзге де құқықтық актілер қорғайтын мызғымас әлеуметтік игілік ретінде жеке адамның толыққанды, үйлесімді даму құқығын және оның қадір-қасиетіне қол сұғылмауды (17-баптың 1-тармағы) қамтамасыз етеді. Бұл тәсіл 1948 жылғы 10 желтоқсанда Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы қабылдаған Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының бағытымен және мазмұнымен үйлеседі, онда «барлық адамдар тумысынан азат және қадір-қасиеті мен құқықтары тең болып дүниеге келеді. Адамдарға ақыл-парасат, ар-ождан берілген, сондықтан олар бір-бірімен туыстық, бауырмалдық қарым-қатынас жасаулары тиіс.» (1-бап) деп бекітілген.

Мемлекет адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтары саласындағы өз міндеттемелерін іске асыра отырып, кез келген қолсұғушылықтарға, оның ішінде моральдық және материалдық зиян келтіруі мүмкін қолсұғушылықтарға қол бермеу арқылы оларды қорғауды қамтамасыз етуге, сондай-ақ зардап шеккенге өзінің құқықтары мен заңды мүдделерін заңға қайшы келмейтін барлық тәсілдермен, атап айтқанда, сотқа жүгіну арқылы қорғау (Конституцияның 13-бабының 1 және

2-тармақтары) мүмкіндігін беруге міндетті. Сот билігі өзіне азаматтар мен ұйымдардың құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін қорғауды, Конституцияның, заңдардың, өзге де нормативтік құқықтық актілердің, халықаралық шарттардың орындалуын қамтамасыз етуді мақсат етіп қояды (Конституцияның 76-бабының 1-тармағы). Мемлекеттік органдар мен лауазымды адамдар келтірген зиянды өтеу жағдайлары ерекше құқықтық регламенттеуге жаатады.

Мемлекеттік органдардың заңсыз әрекеттерінен (әрекетсіздігінен) келтірілген моральдық зияндың, зиян келтірушінің кімсіне қарамастан, оның толтыру азаматтардың конституциялық құқықтарын қорғаудың маңызды кепілі болып табылады.

2. Адамның бұзылған құқықтары мен бостандықтарын қалпына келтірудің маңызды элементі бола отырып, зиянды өтеу заңмен қорғалатын мүлдікті немесе мүлдікті емес игіліктерге қалайсыз өзгерістердің орнын толтыруға бағытталған.

Азаматтар мен заңды тұлғалардың мүлдікті немесе мүлдікті емес игіліктері мен құқықтарына құқыққа сыйымсыз әрекеттермен (әрекетсіздікпен) келтірілген зиянды (мүлдікті және (немесе) мүлдікті емес) зиян келтірген тұлға толық көлемде өтеуге тиіс (АК-нің (Ерекше бөлім) 917-бабының 1-тармағы). Бұл Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының 1985 жылғы 29 қарашадағы 40/34 қарарымен қабылданған Қымыс және билікті асыра пайдалану құрбандары үшін әділ сот төрелігінің негізгі ұстанымдары туралы декларацияның 1 және 4-тармақтарына сәйкес келеді, онда кешікпе немесе ұжымдық түрде зиян келтірілген, оның ішінде дене жарақаты, моральдық және материалдық залал, эмоционалды азап, билікті қылмысты түрде асыра пайдалануға тыйым салатын заңдарды қоса алғанда, қолданыстағы ұлттық заңдарды бұзатын әрекет немесе әрекетсіздік салдарынан негізгі құқықтарына айтарлықтай нұқсан келтірілген тұлғалардың сот төрелігі тетіктеріне қол жеткізу құқығына және келтірілген залал үшін ұлттық заңнамаға сәйкес жедел түрде өтемақы алуына кепілдік беріледі.

Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты соттардың моральдық зиянды өтеу туралы заңнаманы қолдану мәселелері жөніндегі сот практикасын қорыта отырып, бұзылуы, айырылуы немесе кемсітілуі зардап шеккенге моральдық зиян келтіруге әкеп соғуы мүмкін жеке мүлдікті емес игіліктер мен құқықтар деп азаматтың жеке басымен тұтасымен байланысты әрі оған тумысынан тиесілі игіліктерді немесе заңмен берілген құқықтарды түсіну жетпей деп түсіндірді. Адамға тумысынан тиесілі игіліктерге – өмірін, денсаулығын, ар-намысын, қадір-қасиетін, бостандығын, жеке басына қол сұғылмаушылықты, ал азаматтың заңмен берілген құқықтарына тұрғын үйіне немесе меншігіне қол сұғылмаушылық, жеке өмірінің және отбасының құпиясы, телефон, телеграф хабарларының және хат алысу құпиясы; атын пайдалану; өз бейнесі; авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы заңнамада көзделген авторлық және басқа да жеке мүлдікті емес құқықтар; еркін жүріп-түру және тұрғылықты жерін таңдау, анық ақпарат алу

құқығын, сондай-ақ заңнамада көзделген басқа да құқықтарды жатқызуға болады (ЖС НҚ-ның 3-тармағы).

1994 жылғы 27 желтоқсандағы Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінде (Жалпы бөлім) (бұдан әрі – АК (Жалпы бөлім) азаматтық құқықтарды қорғауды қамтамасыз ету шараларының жүйесі бекітіледі, олардың арасында азаматтық-құқықтық тәртіппен іске асырылатын моральдық зиянды өтеу құқығы бар. Бұл ретте АК-нің (Жалпы бөлім) 141-бабының 3-тармағында егер осы Кодексте өзгеше көзделмесе, құқық бұзған адамның кімсіне қарамастан, жеке мүлдікті емес құқықтар қорғалуға тиіс. Қорғау туралы талап қойған адам өзінің жеке мүлдікті емес құқығының бұзылуын нақты дәлелдеуге тиіс деп көзделеді.

3. Моральдық зиянды өтеу дегеніміз қандай да бір құқыққа сыйымсыз әрекеттерді жасау салдарынан туындаған эмоциялық күйзелістер не физикалық ауырсыну, кемшілік, ыңғайсыздық және басқа сезімдер үшін материалдық өтемақы алу мүмкіндігі болып табылады.

Заң шығарушы моральдық зиянды өтеудің аражігін оның келтірілу мән-жайларына қарай ажыратады. Мемлекеттік органдар (лауазымды адамдар) келтірген зиянды, оның ішінде моральдық зиянды өтеу кезінде ерекше рәсімдер көзделген: мемлекеттік органдардың заңнамалық актілерге сәйкес келмейтін актілерді шығаруы (АК-нің (Ерекше бөлім) 922-бабы), анықтау, алдын ала тергеу, прокуратура және сот органдарының заңсыз әрекеттері (АК-нің (Ерекше бөлім) 923-бабы). Аталған ережелерде зиян келтірушінің кімсіне дәлелдемей зиянды орнын толтыру міндеті белгіленеді, бұл билік өкілеттігі берілген субъектінің өзіндік ерекшелігіне байланысты.

Осы ережелерді тәптіштей отырып, заң шығарушы АК-нің (Ерекше бөлім) 951-бабының 3-тармағында зиян келтірушінің кімсіне қарамастан моральдық зиян: 1) зиян азаматтық өмірі мен денсаулығына жоғары қауіптілік көзі арқылы келтірілген; 2) зиян азаматқа оның заңсыз сотталуының, заңсыз қылмыстық жауапқа тартылуының, бұлтартпау шарасы ретінде күзетпен ұстаулы, ұйқамақты немесе ешқайда кетпеуі туралы қолайт алуды заңсыз қолданудың, қамқам алу түріндегі әкімшілік жазаны заңсыз қолданудың, психиатриялық емдеу мекемесіне немесе басқа емдеу мекемесіне заңсыз орналастыру салдарынан келтірілген; 3) зиян ар-ожданына, қадір-қасиеті мен іскерлік беделіне нұқсан келтіретін мәліметтер тарату арқылы келтірілген кезде; 4) заңнамалық актілерде көзделген өзге де жағдайларда өтеледі деп айқындалады.

Барлық өзге жағдайларда АК-де (Ерекше бөлім) зиян келтірушінің кімсі болған кезде ғана моральдық зиян өтеледі деп белгіленген (951-баптың 2-тармағы).

4. АК-нің (Ерекше бөлім) 951-бабының 1-тармағында моральдық зиян – өзіне қарсы құқық бұзушылықтың жасалу салдарынан жан азабын немесе тән азабын басынан кешірген жеке тұлғаға, ал осындай құқық бұзушылық салдарынан ол қайтыс болған жағдайда, оның жақын туыстарына, жұбайына (зайыбына) өтеледі деп көзделеді. Бұл ереже ЖС НҚ-ның моральдық зиян жан азабын және тән азабын басынан өткізген жеке тұлға қайтыс

болған жағдайда жақын туыстарына өтетеліні анық жазылмаған 9-тармағында өзінің толық мағынасында көрініс табуға тиіс. Жоғарғы Соттың түсіндірмесінде моральдық зиян өтетеліні субъекттер тобы тарылған, оларға жұбайы (зайыбы) көрсетілмей, тек жақын туыстары жатқызылған.

Бұдан басқа, Конституциялық Сот заң шығарушының назарын АК-нің (Ерекше бөлім) 951-бабы 3-тармағының 4) тармақшасы заңнамалық актілерге сілтеме жасайтынына аударды, ал Конституцияның 61-бабы 3-тармағының 1) тармақшасына сәйкес Парламент аса маңызды қоғамдық қатынастарды реттейтін, жеке және заңды тұлғалардың құқық субъектілігіне, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына, жеке және заңды тұлғалардың міндеттері мен жауапкершіліктеріне қатысты негізгі қағидаттар мен нормаларды белгілейтін заңдар шығаруға құқылы.

Осы жазылғандардың негізінде, Қазақстан Республикасы Конституциясының 72-бабының 3-тармағын, 74-бабының 3-тармағын, «Қазақстан Республикасының Конституциялық Соты туралы» 2022 жылғы 5 қарашадағы Қазақстан Республикасы Конституциялық заңының 23-бабы 4-тармағының 3) тармақшасын, 49-бабының 6-тармағын, 55 – 58, 62-баптарын, 64-бабының 3-тармағын және 65-бабы 1-тармағының 2) тармақшасын басшылыққа ала отырып, Қазақстан Республикасының Конституциялық Соты

қаулы етеді:

1. 1999 жылғы 1 шілдедегі Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің (Ерекше бөлім) 951-бабының 2-тармағы және Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының «Соттардың моральдық зиянды өтеу жөніндегі заңнаманы қолдануы туралы» 2015 жылғы 27 қарашадағы №7 нормативтік қаулысының 9-тармағы Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес келеді деп танылсын.

2. Қазақстан Республикасы Конституциялық Сотының осы нормативтік қаулыда қамтылатын құқықтық ұстанымдарына сәйкес:

Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотына Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының «Соттардың моральдық зиянды өтеу жөніндегі заңнаманы қолдануы туралы» 2015 жылғы 27 қарашадағы №7 нормативтік қаулысына өзгерістер енгізу туралы мәселелерді қарау ұсынғылсын.

3. Осы нормативтік қаулы қабылданған күнінен бастап күшіне енеді, Қазақстан Республикасының бүкіл аумағында жалпыға бірдей міндетті, түпкілікті болып табылады және шағым жасалуға жатпайды.

4. Осы нормативтік қаулы заңнамалық актілерді ресми жариялау құқығын алған мерзімді баспасөз басылымдарында, құқықтық ақпараттың бірінші жүйесінде және Қазақстан Республикасы Конституциялық Сотының интернет-ресурсында қазақ және орыс тілдерінде жариялансын.

Қазақстан Республикасының Конституциялық Соты

Қазақстан Республикасы Конституциялық Сотының «2020 жылғы 29 маусымдағы Қазақстан Республикасы Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексінің 168-бабы төртінші бөлігі бірінші абзацының Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкестігін қарау туралы» 2023 жылғы 6 қазандағы №33-НҚ нормативтік қаулысы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АТЫНАН

Қазақстан Республикасының Конституциялық Соты Төраға Э.Ә.Азимова, судьялар А.Қ.Ескендіров, Қ.Т.Жақыпбаев, А.Е.Жатқанбаева, А.Қ.Қыдырбаева, Қ.С.Мусин, Б.М.Нұрмұханов, Е.Ә.Оңғарбаев, Р.А.Подопригора, Е.Ж.Сәрсембаев және С.Ф.Ударцев қатысқан құрамда,

өтініш субъектісі А.Ж.Баймурзинаның, Қазақстан Республикасы Бас прокураторының өкілі – Бас Прокурордың кеңесшісі Т.Б.Адамовтың,

Қазақстан Республикасы Әділет министрінің өкілі – вице-министр А.Қ.Мұқанованың,

Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің өкілі – вице-министр Д.М.Кенбейлінің,

Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісі Аппаратының өкілі – Заңнама бөлімінің сектор меңгерушісі Н.Сағнайқызының,

Қазақстан Республикасы Парламенті Сенаты Аппаратының өкілі – Заңнама бөлімі меңгерушісінің орынбасары Н.А.Сартаеваның,

жеке сот орындаушыларының республикалық палатасының өкілі – Төрағаның орынбасары Г.А.Смагулованың қатысуымен,

өзінің ашық отырысында А.Ж.Баймурзинаның 2020 жылғы 29 маусымдағы Қазақстан Республикасы Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексінің (бұдан әрі – ӘРПК) 168-бабы төртінші бөлігі бірінші абзацының Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкестігін тексеру туралы өтінішін қарады.

Баяндамашылар – Қазақстан Республикасы Конституциялық Сотының судьялары Б.М.Нұрмұхановтың, С.Ф.Ударцевтің және отбасыға қатысушыларды тыңдап, конституциялық іс жүргізу материалдарын зерделеп, Қазақстан Республикасының қолданыстағы құқық нормаларына және халықаралық құқықтық

актілерге талдау жасай отырып, Қазақстан Республикасының Конституциялық Соты

анықтады:

Қазақстан Республикасының Конституциялық Сотына (бұдан әрі – Конституциялық Сот) ӘРПК-нің 168-бабы төртінші бөлігі бірінші абзацының Қазақстан Республикасы Конституциясының (бұдан әрі – Конституция) 13-бабының 2-тармағына сәйкестігін қарау туралы өтініш келіп түсті.

Өтініштен Жамбыл облысының мамандандырылған ауданаралық әкімшілік сотының 2023 жылғы 23 ақпандағы шешімімен өтініш берушінің әкімшілік талап қоюын қанағаттандырудан бас тартылуының түсінуге болады. Соттың шешімі түпкілікті нысанда ӘРПК-нің 151-бабының екінші бөлігінде белгіленген ауызша талқылау аяқталған күннен бастап он жұмыс күні ішінде (2023 жылғы 10 наурыз) дайын болған.

Талап қоюшының да сот шешімі шығарылған күннен бастап он жұмыс күні ішінде апелляциялық шағым беруге құқығы болды (ӘРПК-нің 168-бабының төртінші бөлігі), түпкілікті нысанда сот шешімінің болмауына байланысты шағым жасалмаған. Жамбыл облысының мамандандырылған ауданаралық әкімшілік сотының 2023 жылғы 20 наурыздағы ұйғарымымен өтініш берушінің 2023 жылғы 14 наурыздағы апелляциялық шағымды апелляциялық шағым жасауға берілетін он күндік мерзімді өткізіп алуына және оны қалпына келтіру туралы өтініштің болмауына байланысты қайтарылған.

Өтініш субъектісі ӘРПК-нің 168-бабы төртінші бөлігінің апелляциялық шағымды соттың шешімі шығарылған күннен бастап он жұмыс күні ішінде беру мерзімін белгілейтін нормасы ӘРПК-нің 151-бабы екінші бөлігінің нормасымен өзара байланыста процеске қатысушының Конституцияның 13-бабының 2-тармағында бекітілген өз құқықтары мен бостандықтарының сот арқылы қорғалу құқығын бұзады деп ойлайды.

Осылайша, өтініш беруші ӘРПК-нің 168-бабы төртінші бөлігі бірінші абзацының ережесіне дау айтады.

ӘРПК-нің көрсетілген ережесінің конституциялығын тексеру кезінде Конституциялық Сот мыналарды негізге алады.

1. Конституцияда сот билігінің, сот төрелігін жүзеге асырудың құқықтық негіздері және әркімнің өз құқықтары мен бостандықтарының сот арқылы қорғалу құқығы айқындалады (3-баптың 4-тармағы, 13-баптың 2-тармағы, 75 – 82-баптар және басқалар).

Осы нормалардың кейбірі конституциялық бақылау органының бірқатар қорытынды қаулыларының қарау нысанасы болды. Оларда атап өтілгендей, Конституцияның 13-бабының 2-тармағында бекітілген сот арқылы қорғалу құқығы азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғаудың негізгі кепілі болып табылады, ол соттардың шешімдеріне шағым жасау құқығын да қамтиды. Аталған құқық абсолютті болып табылады, одан ешкім айыра алмайды және ешбір жағдайда да шектеуге жатпайды (Негізгі Заңның 39-бабының 3-тармағы). Ол мемлекеттің заңды күшіне енген сот актілерін апелляциялық тәртіппен қайта қарау шеңберінде істі мәні бойынша қайта қарау мүмкіндігімен бірінші сатыдағы сотта әділ талқылау үшін жағдайларды қамтамасыз етуін көздейді. Заңдылық және сот кәсіпкерінің болғызбау мүддесіне орай мамандандырылған соттарға қатысты сот шешімдерін қайта қарау мүмкіндігі толық көлемде қамтамасыз етілуі тиіс. Жария-құқықтық сипатқа ие функция ретінде сот шешімін орындау борышкерлерге және атқарушылық іс жүргізудің басқа да қатысушыларына ықпал етудің барабар құралдарымен оны іске асырудың тиімді құқықтық рәсімін жасау қажеттігін көздейді (Конституциялық Кеңестің 2006 жылғы 14 сәуірдегі №1, 2007 жылғы 24 қаңтардағы №1 және 2018 жылғы 3 шілдедегі №5 нормативтік қаулылары, Конституциялық Соттың 2023 жылғы 22 ақпандағы №3, 2023 жылғы 16 мамырдағы №13-НҚ, 2023 жылғы 14 шілдедегі №21-НҚ нормативтік қаулылары және басқалар).

Негізгі Занда бекітілген сот арқылы қорғалу құқығымен және сот төрелігі

қағидаттарымен білікті заң көмегін алу құқығы (Конституцияның 13-бабының 3-тармағы) тығыз байланысты, ол әрбір адам заңдық маңызы бар әрекеттер жасаған кезде оның билікті заңгерлердің кәсіби көмегін пайдалану мүмкіндігін көздейді. Мемлекет осы саладағы өз міндеттемелерін орындай отырып, жеке адамның көрсетілген құқығына кепілдік беру үшін де, білікті заң көмегін қорсететін тұлғалар қызметінің тиімділігін қамтамасыз ету үшін де тиісті жағдайлар жасау мақсатында нормативтік-құқықтық, ұйымдастырушылық және өзге де сипаттағы қажетті шараларды қабылдауға тиіс (Конституциялық Кеңестің 2021 жылғы 4 маусымдағы №1 нормативтік қаулысы).

Өз құқықтарын қорғау, толыққанды білікті заң көмегін алу және көрсету, апелляциялық шағым мен өтінішхатты беру сатысында жүктелген өкілеттіктерді тиісінше орындау үшін талап қоюшының, жауапкердің, олардың өкілдерінің, прокурорының және өзге де мүдделі тұлғалардың қолында соттың шешімі онда жазылған дәлелдермен және негіздемелермен толық көлемде, сондай-ақ құжаттарды дайындау үшін қажетті уақыты болуға тиіс.

2. Халықаралық құқықтық актілерде адамның құқықтары мен бостандықтарының сот арқылы қорғалуының маңыздылығы баса көрсетілді.

Мәселен, 1948 жылғы 10 желтоқсанда Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы қабылдаған Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының (бұдан әрі – Декларация) 8-бабына сәйкес: «Әр адам, конституциямен немесе заңмен берілген негізгі құқықтары бұзылған жағдайда, құқығын қузыретті ұлттық сот арқылы тиімді түрде қалпына келтіруге құқылы.». Декларацияның 10-бабына: «Әр адам, өзінің құқықтары мен міндеттерін анықтау үшін... іс толық теңдік негізінде, әділеттік талаптарға сай, тәуелсіз және әділ сот арқылы ашық қаралуына құқығы бар.» деп бекітілген.

2005 жылғы 28 қарашадағы Қазақстан Республикасының Заңымен ратификацияланған 1966 жылғы 16 желтоқсандағы Азаматтық және саяси құқықтар туралы

халықаралық пактінің (бұдан әрі – АСКХП) 2-бабы 3-тармағының а), б), с) тармақшаларында осы Пактіге қатысушы мемлекеттер: «осы Пактіде танылған құқықтары мен бостандықтары бұзылған кез келген адамға, олардың құқықтары мен бостандықтарын ресми тұлғалар бұзған күннің өзінде де, тиімді құқықтық қорғау амалын қамтамасыз етуге»; «құқығын қорғауды талап еткен кез келген адамның құқықтық қорғау құқығы мемлекеттің құқықтық жүйесімен көзделген қузыретті сот, әкімшілік немесе заң шығару биліктері нем

(Соңы. Басы 9-бетте)

сатыдағы сотта апелляциялық шағым бойынша апелляциялық шағым жасау мен әкімшілік іс жүргізу тәртібі, егер осы бапта өзгеше белгіленбесе, АПК қағидаларында айқындалады.

Құқықтық қатынастардың өзіндік ерекшелігі және алға қойылған міндеттерге кол жеткізу үшін шешімдер қабылдау процесін жеделдету қажеттігі ескеріле отырып, ӘРПК-де уәкілетті органның мемлекеттік сатып алуы өткізуді тексеру қорытындылары бойынша шешімдеріне, қорытындыларына, нұсқамаларына және сот орындаушыларының әрекеттеріне (әрекетсіздігіне) дау айтумен байланысты әкімшілік істерді қарау ерекшеліктері айқындалады. Ұқсас істерді бірінші және апелляциялық сатылардағы соттар он жұмыс күні ішінде қарайды. Апелляциялық шағымды және прокурордың апелляциялық өтінішхатын шешім шығарылған күннен бастап дәл осындай мерзімде беруге болады, ал жалпы қағидалар бойынша апелляциялық сатыдағы сотқа жүгіну мерзімі шешім түпкілікті нысанда шығарылған күннен бастап екі айды құрайды (ӘРПК-нің 146-бабының екінші бөлігі, 168-бабының екінші, төртінші және сегізінші бөліктері).

Шешімді шығару күні мыналар болып табылады: ауызша іс жүргізу үшін – әкімшілік іс бойынша шешім жарияланған күн; жазбаша іс жүргізу үшін – соттың шешімінде көрсетілген күн (ӘРПК-нің 151-бабының үшінші бөлігі).

Сот шешімінің қарар бөлігін сот отырысы залында жария етеді, содан кейін төрағалық етуші оны қабылдаудың құқықтық негіздері мен салдарын, шешімге шағым жасау тәртібі мен мерзімдерін түсіндіреді, шешімнің түпкілікті нысанда дабын болатын және әкімшілік іске қатысушы адамдар оның көшірмесін ала алатын күн туралы хабарлайды. Егер шешімнің қарар бөлігі тікелей сот отырысы аяқталғаннан кейін жария етілмесе, онда төрағалық етуші сот отырысы залындағы адамдарға жария ету күні мен уақытын хабарлауға міндетті (ӘРПК-нің 147-бабының екінші және төртінші бөліктері).

Шешім әкімшілік істі талқылаудан кейін шығарылады және ауызша талқылау аяқталған күннен бастап он жұмыс күнінен кешіктірмей дайындалады. Айрықша жағдайларда әкімшілік істің күрделілігі ескеріле отырып, соттың шешімі ауызша талқылау аяқталған күннен бастап бір айдан кешіктірмей дайындалады (ӘРПК-нің 151-бабының екінші бөлігі). Мағынасы бойынша ӘРПК-нің осы ережелері әмбебап сипатқа ие және осы Кодекстің 168-бабының төртінші бөлігінде көрсетілген әкімшілік істерге де қолданылады.

ӘРПК-нің келтірілген ережелерінен әкімшілік іс бойынша шешім (оның қарар бөлігі) тікелей сот талқылауы аяқталғаннан кейін де, одан кейін белгіленген кезең ішінде де шығарылуы және жария етілуі мүмкін екенін түсінуге болады. ӘРПК-нің 168-бабының төртінші бөлігінде көрсетілген әкімшілік істердің санаттары бойынша шешімді түпкілікті нысанда дайындау, сондай-ақ апелляциялық шағымды және прокурордың апелляциялық өтінішхатын беру мерзімдері бір-біріне сәйкес түсуі

мүмкін (он жұмыс күні), ал күрделі әкімшілік істер бойынша бірінші мерзім екінші мерзімнен (бір ай және он жұмыс күні) едәуір асып түсуі мүмкін.

Апелляциялық шағымның және прокурордың апелляциялық өтінішхатының мазмұнына қойылатын талаптар ӘРПК-де емес, АПК-де (404-бап) көзделген. Оларда, басқалармен қатар: шағым жасалатын немесе прокурордың апелляциялық өтінішхаты бойынша қайта қаралатын шешім және осы шешімді шығарған соттың атауы; әдетте қолданылуға жататын заңдарға және іс материалдарына сілтеме жасай отырып, сот шешімінің заңсыздығы немесе негізсіздігі неден көрінетіндігіне нұсқау; шағым жасалып отырған немесе прокурордың апелляциялық өтінішхаты бойынша қайта қаралып отырған шешімнің заңдылығын қандай бөлігінде тексеру керек екендігіне және шағымды, прокурордың өтінішхатын беретін тұлғаның қандай өзгерістер енгізуді талап ететіндігіне нұсқау; шағымға, прокурордың өтінішхатына қоса берілетін құжаттардың тізбесі қамтылуға тиіс. Электрондық құжаттар нысанындағы шағымға, прокурордың өтінішхатына құжаттардың электрондық көшірмелері қоса беріледі. Бұдан апелляцияға құжаттарды дайындау үшін бірінші сатыдағы соттың шешімін мұқият танысу, сот актісін сыны талдау және қайта пайымдау талап етілетін шығады, бұл ол түпкілікті нысанда дайындалғанға дейін іс жүзінде мүмкін емес.

Апелляциялық шағымның, прокурордың апелляциялық өтінішхатының белгіленген талаптарға сәйкес келмеуі анықталған кемшіліктер жойылмаған кезде оларды қозғаусыз қалдыруға немесе қайтаруға негіз болып табылады (АПК-нің 406 және 407-баптары). Кейіннен апелляциялық сатыдағы сотқа жүгіну мерзімі өткен жағдайда, мұндай мерзімді қалпына келтіру, егер бұл сот дәлелді деп таныған себептермен өткізіп алынған болса, мүдделі тұлғалардың өтініші бойынша жүзеге асырылады. АПК-нің 126-бабы үшінші бөлігінде өткізіп алған мерзімді соттар қалпына келтіруге міндетті болатын негіздерді айқындайтын ережелері де жағдайды түзмейді. Іс жүзінде ӘРПК-нің мұндай ережелері адамға өз тарапынан қандай да бір бұзушылықтар болмаған кезде өз құқықтарын қорғау үшін артық процесік әрекеттерді жасау міндетін жүктейді.

ӘРПК-нің 5-бабының екінші бөлігіне сәйкес «әкімшілік сот ісін жүргізудің міндеті жария-құқықтық қатынастарда жеке тұлғалардың бұзылған немесе дау айтылған құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін, заңды тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделерін тиімді түрде қорғау және қалпына келтіру мақсатында әкімшілік істерді өңдеу, бейтарап және уақтылы шешу болып табылады». Соттың шешімін түпкілікті нысанда дайындау мерзімдерін және апелляциялық шағым мен прокурордың апелляциялық өтінішхатын беру үшін белгіленген мерзімдерді айқындау бойынша ӘРПК баптарының сәйкес келмеуі әкімшілік сот ісін жүргізудің көрсетілген міндетіне кол жеткізуде жәрдемдеспейтіні анық.

Мұндай тәсілдер адамға тиісінше жасалған апелляциялық шағымды беру арқылы өзінің сот арқылы қорғалу құқығын

толыққанды іске асыруға мүмкіндік бермейді, ал кейде, егер шешім түпкілікті нысанда бір ай мерзімде дайындалса, оған мүмкіндік қалдырмайды. Бұдан басқа, бұлар адамның білікті заң көмегін алу құқығын және оны көрсететін субъектілердің міндеттерін, сондай-ақ Негізгі Заңда бекітілген прокуратураның конституциялық өкілеттігін (13-баптың 3-тармағы, 83-баптың 1-тармағы) тиімді жүзеге асыруға кедергі келтіреді. Осылайша, апелляция мерзіміне қатысты ӘРПК-нің 168-бабы төртінші бөлігі ережелері олардың мағынасын сөзбе-сөз түсіндірген кезде азаматтардың, адвокаттардың, заң консультанттарының, сондай-ақ прокурордың құқықтарын негізсіз шектеу тәуекелдерін туғызады, бұған жол беруге болмайды, оған қоса Конституцияның 83-бабының 1-тармағына сәйкес «прокуратура мемлекет атынан Қазақстан Республикасының аумағында заңдылықтың сақталуына заңда белгіленген шекте және нысандарда жоғары қадағалауды жүзеге асырады, сотта мемлекеттің мүддесін білдіреді ...».

ӘРПК-нің 152-бабына кіріспе, сипаттау, уәждеу және қарар бөліктерін тұратын сот шешімінің құрылымы көрсетілген, бұл ретте кіріспе, сипаттау және қарар бөліктерінің мазмұны АПК талаптарына сәйкес айқындалады (екінші және үшінші бөліктер). Мәселен, шешімнің сипаттау бөлігінде талап қоюшының талаптарының, жауапкердің түсініктемелерінің және іске қатысатын үшінші тұлғалардың түсініктемелерінің қысқаша мазмұны олар дәлелдерін негіздеген дәлелдемелер көрсетіле отырып, жазылуға тиіс (АПК-нің 226-бабының төртінші бөлігі). Сот шешімінің уәждеу бөлігінде: даудың мән-жайлары; талап қою талаптары мен олардың негіздемелері; сот өз шешімін негіздеуіне дәлелдемелер; соттың қандай да бір дәлелдемелерді қабылдамауының дәлелдері; сот әкімшілік процеске қатысушылар дәлелдерінің әрқайсысымен неліктен келіспейтіндігінің негіздемесі; Қазақстан Республикасы заңнамасының нормалары; мәлімделген талаптардың әрқайсысы бойынша соттың қорытындылары қамтылуға тиіс. Жауапкер талап қоюды таныған жағдайда ғана уәждеу бөлігінде талап қоюдың танылғаны және соттың оны қабылдағаны ғана көрсетілуі мүмкін (ӘРПК-нің 152-бабының төртінші бөлігі). Осылайша сипаттау бөлігінің де, уәждеу бөлігінің де адамның апелляциялық шағымның және прокурордың апелляциялық өтінішхатын негіздеу үшін маңызды мәні бар. Қарар бөлігінің ғана болуы бұл үшін жеткілікті.

Конституциялық Сот шешімінің қарар бөлігін сот отырысы залында жария ету және төрағалық етушінің оны қабылдаудың құқықтық негіздері мен салдарын түсіндіруі әкімшілік процеске қатысушылардың қабылданған сот шешіміне шағым жасау үшін заңда көзделген құралдарды пайдалануы тұрғысымен жеткіліксіз болып табылады деп пайымдайды. Апелляциялық шағым жасау немесе прокурордың апелляциялық өтінішхатын енгізу мерзімі сот шешімі түпкілікті нысанда дабын болғаннан және алынғаннан кейін әкімшілік процеске қатысушылардың оның мазмұнымен танысу, барлық негізгі аспектілер бойынша өз ұстанымын айқындау, білікті заң

көмегін алу (көрсету), шағымды жасау және әкімшілік істі қарауға қатысқан прокурордың да, Бас Прокурордың, оның орынбасарларының және сот отырысына қатысқан-қатыспағанына қарамастан апелляциялық өтінішхат келтіруге уәкілеттік берілген басқа прокурорлардың да прокурорлық ден қою шараларын қолдануы (ӘРПК-нің 168-бабының бесінші бөлігі) үшін ақылға қонымды мерзімі болатындай етіп белгіленуге тиіс.

Түрлі процесік әрекеттердің жасалу уақытын белгілеу үшін ӘРПК-нің 147, 151 және 168-баптарында әртүрлі ұғымдар пайдаланылады: «шешімді шығару күні», «ауызша талқылаудың аяқталу күні», «шешімді жариялау күні», «шешімді шығару күні», «шешім түпкілікті нысанда дайындау күні», «шешімді түпкілікті нысанда шығару күні», «жария ету күні», «соттың шешімінде көрсетілген күн». Ал «шешім» ұғымы, қарар бөлігінде басқа, шығарылған сот актісінің мазмұнына баға беру және оны түсіну үшін маңызды мәні бар басқа бөліктерді де қамтиды. ӘРПК-нің осы ережелері заңдық тұрғыдан дәлме-дәл талаптарына сай келмейді, екіұшылық түсіндіруге жол береді, адамның және азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтарына нұқсан келтіру тәуекелін туғызады. Бұл ретте Конституциялық Сот өз шешімдерінде соттар, егер бір-біріне сәйкес түссе, жария ету күнін және түпкілікті нысанда дайындалған күнді көрсетеді деп атап өтеді.

Конституциялық Сот өзінің 2023 жылғы 14 шілдедегі №21-НҚ нормативтік қаулысында Конституцияның 14-бабының 1-тармағында кепілдік берілген заң мен сот алдында жұрттың бәрі тең деген қабылданатын заңдарда адамдардың құқықтарында объективті және ақылға қонымды негіздеме жоқ айырмашылықтар белгіленбейді дегенді білдіретінін атап өтті. Осы қағидатты іске асыру материалдық және процесік нормалардың біртұтастығы негізінде қорғау тәсілдерінде, сондай-ақ бұзылған құқықтар мен бостандықтарды қалпына келтіруге тең болуды алдын ала айқындайды. Осы мағынада ӘРПК-нің 168-бабының төртінші бөлігінде шешімнің шығарылу күнін апелляциялық сатыдағы сотқа жүгіну үшін мерзім өтуінің басталуы ретінде айқындау, әкімшілік істердің барлық басқа санаты бойынша мұндай мерзім шешім түпкілікті нысанда шығарылған күннен бастап есептелетіндіктен (ӘРПК-нің 168-бабының екінші бөлігі) осы конституциялық қағидатты бұзуға алып келуі мүмкін.

Конституциялық Сот ӘРПК-нің 168-бабы төртінші бөлігінің ережелері соттың заңды күшіне еңбеген шешімдеріне шағым жасаудың жалпы қағидаларын, оның ішінде адамның апелляциялық шағымның және прокурордың апелляциялық өтінішхатын беру үшін сот шешімі түпкілікті нысанда шығарылған күннен бастап есептелетін екі ай мерзімді айқындайтын осы баптың екінші бөлігінің нормаларынан туындайды деп есептейді. Өтініш беруші дау айтып отырған абақта әкімшілік істер бойынша апелляциялық сатыдағы сотқа жүгіну үшін анағұрлым қысқа мерзім белгілене отырып, әкімшілік істердің санаттары бөліп қана көрсетіледі, бұл ретте жалпы қағидалар қозғалмайды. Осыған байланысты уәкілетті органның

мемлекеттік сатып алуы өткізуді тексеру қорытындылары бойынша шешімдеріне, қорытындыларына, нұсқамаларына және сот орындаушыларының әрекеттеріне (әрекетсіздігіне) дау айту туралы әкімшілік істер бойынша апелляциялық шағымды және прокурордың апелляциялық өтінішхатын беру үшін көзделген он жұмыс күнін құрайтын мерзім шешім түпкілікті нысанда шығарылған (дайындалған) күннен бастап есептелуге тиіс, бұл Конституцияның 13-бабы 2 мен 3-тармақтарының, 14-бабы 1-тармағының және 83-бабы 1-тармағының ережелерінде де туындайды.

Осы жазылғандардың негізінде, Қазақстан Республикасы Конституциясының 72-бабының 3-тармағын және 74-бабының 3-тармағын, «Қазақстан Республикасының Конституциялық Соты туралы» 2022 жылғы 5 қарашадағы Қазақстан Республикасы Конституциялық заңының 23-бабы 4-тармағының 3) тармақшасын, 55 – 58, 62, 64-баптарын және 65-бабы 1-тармағының 2) тармақшасын басшылыққа ала отырып, Конституциялық Қазақстан Республикасының Соты

қаулы етеді:

1. Қазақстан Республикасы Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексінің 168-бабы төртінші бөлігінің бірінші абзацы 147 (екінші бөлігі), 151 және 168 (екінші бөлігі)-баптарымен өзара байланыста Қазақстан Республикасының Конституциялық Соты берген төмендегідей түсіндірмеде Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес келеді деп танылсын:

заң мен сот алдында жұрттың бәрі тең конституциялық қағидатының сақталуын қамтамасыз ету мақсатында осы нормада көрсетілген әкімшілік істердің санаттары бойынша апелляциялық шағым мен прокурордың апелляциялық өтінішхатын беру мерзімдерін есептеу кезінде барлық басқа әкімшілік істер бойынша белгіленгендей, сот шешімі түпкілікті нысанда шығарылған (дайындалған) күнді шешім шығарылған күн деп түсінуге керек.

2. Қазақстан Республикасының Үкіметі осы нормативтік қаулы жарияланғаннан кейін алты айдан кешіктірмей Қазақстан Республикасы Парламентінің Мәжілісіне Қазақстан Республикасының әкімшілік сот ісін жүргізу туралы заңнамасын Қазақстан Республикасы Конституциялық Сотының осы нормативтік қаулыда жазылған құқықтық ұстанымдарына сәйкес келтіруге бағытталған заң жобасын енгізісін.

Қолданылған шаралар туралы көрсетілген мерзімде Қазақстан Республикасының Конституциялық Сотына ақпарат берсін.

3. Осы нормативтік қаулы қабылданған күннен бастап күшіне енеді, Қазақстан Республикасының бүкіл аумағында қалпыға бірдей міндетті, түпкілікті болып табылады және шағым жасалуға жатпайды.

4. Осы нормативтік қаулы заңнамалық актілерді ресми жариялау құқығын алған мерзімді бастап өз басшылығында, құқықтық ақпараттың бірінші жауапшысы және Қазақстан Республикасы Конституциялық Сотының интернет-ресурсында қазақ және орыс тілдерінде жариялансын.

Қазақстан Республикасының Конституциялық Соты

ШЕКСІЗ МҮМКІНДІК

Қайсар жандарға арналған кешен

Жетісуда мүмкіндігі шектеулі жандарға мүмкіндік беретін спорттық-оңалту орталығы ашылды. Тірек-қимыл жүйесі зақымданған адамдарды қалпына келтіруге жәрдемдесетін нысан халыққа тегін қызмет етеді. Ең ғажабы, соңғы үлгідегі заманауи техникамен жабдықталған. Жүздеген жанның үмітін жаққан орталықта білікті мамандар жұмыс істейді.

Мұхтар КҮМІСБЕК,
«Egemen Qazaqstan»

Бұл орталықта негізінен омыртқаның түрлі жарақаттарынан, инсульттан, балалардың церебральды сал ауруы кезінде, І-ІІІ топтағы мүгедектіктен кейін оңалту жүргізіледі. Мемлекеттік тапсырыс арқылы облыстық бюджеттен халыққа осы орталықта тегін негізде оңалту қызметтерін көрсету үшін 80 млн теңге бөлінген. Жылына 400-ге дейін адам қабылдай алады.

Маңызды әлеуметтік нысанның ашылуына облыс әкімі Бейбіт Исабаев қатысып, орталықтың басшысы әрі негізін қалаушы Елдос Баялышбаевқа алғысын білдірді:

«Бүгін біз Талдықорған қаласында «Асар» оңалту кешенінің ашылғанына куә болып отырмыз. Бұл оңалту орталығы ерекше қажеттіліктері бар халыққа сапалы қызмет көрсетуге жәрдемдеседі деп санаймын. Баршаға кедергісіз, қолжетімді орта құру – мемлекеттік саясаттың маңызды бағыты және бүкіл қоғамның міндеті. Бұл туралы Мемлекет басшысы үнемі айтып отырды. Биыл 162 әлеуметтік нысанды бейімдеуге 472,6 млн теңге бөлінді. Бұдан әрі осы бағыттағы жұмыс жалғасады, деді Б.Исабаев.

Жалпы, өңірде мүмкіндігі шектеулі жандарға қоғаммен қатар өмір сүру үшін жағдай жасалып келеді. Мәселен, биыл Талдықорғанда «Қамқорлық»

қорымен бірлесіп аутизмді және басқа да ақыл-ой кемістігі бар балаларға арналған орталық ашылған. Қазір оның базасында 18 жастан асқан азаматтар үшін де жағдай жасау жоспарланып отыр. Одан бөлек, Алакөл ауданының Ақши ауылында, шипалы көлдің жағасында биыл күрделі жөндеуден өткен аудандық резиденция базасында жазғы демалыс үшін балаларды оңалту лагері ашылды. Осы жазда 140 бала демалған. Бұған қоса Балқаш көлінің жағасында да осындай орталық салу жоспарда бар. Ең ғажабы онда қабылдайтын адам саны Алакөлдегі лагерден көбірек болады. Бұл үшін алдымен жолды аяқтап, содан кейін инженерлік инфрақұрылым салу қажет. Қазір соған сай өңірде жұмыстар жүріп жатыр.

Талдықорғанда оңалту қызметтері 300 адамға көрсетіліп отырса, соның 54-і – бала. Осы ізгілікті істің басында жүрген оңалту орталығының басшысы Елдос Баялышбаевтың еңбегі зор. Оған облыс басшысы жұртшылық атынан алғысын білдірді.

«Мен бұл орталықта болғанмын. Бүгін ашылуы өткізіліп отырғанына қуаныштымын. Біз өз тарапымыздан қолдау көрсетуді жалғастырамыз. Мұнда газ тартып береміз, шамамен 1,5 ай ішінде жұмысты аяқтаймыз. Осындай орталықтар ерекше күтімге мұқтаж азаматтардың әлеуметтік-тұрмыстық ортаға бейімделуіне, сондай-ақ көрсетілетін оңалту

қызметтерінің сапасын арттыруға ықпал ететініне сенімдімін», деген Б.Исабаев бұдан әрі Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрінің құттықтау хаттамасын оқып берді. Онда Е.Баялышбаевтың әлеуметтік қорғау ісіне қосқан үлесі аталып өтіліп, орталық басшысы мен ұжымының атына тілектер жолданды.

Қатысушыларды орталықтың ашылуымен Талдықорған қаласының «Ер» тірек қимыл жүйесі зақымданған мүгедектігін қолға алудың бірлестігінің төрағасы, қалалық мәслихат депутаты Роза Ақжарқенова құттықтады.

«Елдос, сенің біздің қаламызда болғаныңа ризамын. Бәрі неден, қалай басталғанын білеміз және осындай жағдайға жетіп отырғаның – өзіңнің қажырлы еңбегіңнің нәтижесі. Көбісі

орталыққа арбамен кіріп, оңалтудан кейін балдақпен шығады. Елдосқа қолдау көрсетіп, жобаны жүзеге асыруға көмектескендердің барлығына шын жүректен алғыс білдірмен, өйткені бұл жай ғана пайдалы іс қана емес, нағыз игі, ізгі іс. Дендеріңіз сау болсын, өмірді бағалаңыздар және бір-біріңізге қамқор болыңыздар», деді Р.Ақжарқенова.

Одан кейін орталықтың директоры Е.Баялышбаев қолдау көрсеткен әрбір азаматқа алғысын айтып, орталықтың құрылу тарихынан сыр тартты.

«2015 жылдан бастап осы жобаны іске асыра бастадым, үш жыл қатарынан «Сәби» қорының «өз бизнесіңді құр» конкурсына қатыстым. Үшінші жыл дегенде жеңіске жеттім. Сонымен қатар әр жылдары Жапония

ешілігінің жабдық сатып алуға берілетін «Шөп тамырлары» грантын екі рет жеңіп алдым. Айтпақшы, халықаралық грантты бір адамның екі рет ұтуы әлемдегі екінші жағдай екен. Бұл заманауи жетілдірілген жабдықты сатып алуға үлкен қолдау болды. «Даму» қорының жеңілдік шарттары бар кредиттік қаражатына да пайдаландым. Әкімдік маған құрылыс салатын жер телімін берді. Жалпы, көп уақыт кетті, қаншама күш жұмсалып, жұмыс істелді. Соның бәрі нәтижесін берді. Бүгін орталық ресми түрде ашылып отыр. Біз хабарласқандардың барлығына көмектесуге тырысамыз. Осы мүмкіндікті пайдалана отырып, өз ұжымыма алғысымды білдіремін. Бастапқыда бізде 4-5 адам ғана жұмыс істеген, қазір олардың саны 30-ға жуықтады. Сіздер болмасаңыздар, осындай

жетістікке жетпес едім», деді Е.Баялышбаев.

Өңір әкімінің баспасөз қызметінің мәліметінше, «Асар» спорттық-оңалту орталығы гимнастиканың жалпы ауданы 700 шаршы метрді құрайды. Физиотерапия, кинезотерапия кабинеттері, массаж және емдеу кабинеттері, психолог және логопед кабинеттері, буфет бар, кедергісіз орта қалыптастыру үшін барлық жағдай жасалған. Жобаның жалпы құны – 120 млн теңге. Мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс арқылы орталықта қызметтер тегін көрсетіледі, мұнда қызмет алу үшін дәрігердің тағайындауы қажет.

Жалпы, «Асар» спорттық-оңалту орталығының жоғары технологиялық жабдықтары ерекше. Мысалы, испандық экзоскелет адамға қайтадан жүруді үйренуге көмектеседі. «Бұл салмағы небәрі 17 кг болатын модель, ресейлік өндіріс моделінің салмағы – 46 кг. Елімізде мұндай модель жоқ, бұл модель қозғалыс датчиктерінің функциясына ие. Тренажердің құны – шамамен 107 млн теңге», деп түсіндірді орталық директоры.

Заманауи емдеу жабдықтарының тағы бірі – «Луна» көпфункционалды роботтанған оңалту жүйесі. Бұл ерекше тренажер неврологиялық және ортопедиялық патологиясы бар, бастан өткерген жарақаттары мен ауруларына байланысты қозғалыс бұзылыстары бар науқастарды емдейді. «Асар» орталығында АҚШ, Жапония, Германия, Италия, Ұлыбритания, Испания, Польшадан әкелінген ерекше термен балаларды оңалтуға арналған 30-дан аса тренажер мен арнайы жабдық бар.

Жетісу облысы